

Η ΚΗΡΟΧΥΤΟΣ ΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Εἰς μίαν τῶν συνεδριῶν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς συνελθούσης εἰς τὴν Νίκαιαν κατὰ τὸ 787, ἀνεγνώσθη περικοπὴ λόγου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου¹, ἔχουσα οὕτω : «*Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον ἠγάπησα γραφὴν*² εὐσεβείας πεπληρωμένην. Εἶδον γὰρ ἄγγελον ἐν εἰκόνι ἐλαύνοντα βαρβάρων νέφη³, εἶδον πατούμενα βαρβάρων φῦλα καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις» (Ψαλμ. 72.29)⁴.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, Ἰωάννης, «ὁ εὐλαβέστατος μοναχὸς καὶ προεσβύτερος καὶ τοποτηρητὴς τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων», ἐρμηνεύων τὴν περικοπὴν, εἶπε : «*Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ ἄγγελος, εἰ μὴ περὶ οὗ γέγραπται, οὗ ἄγγελος Κυρίου ἐπάταξεν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων ἐν μιᾷ νυκτὶ περὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐστρατοπεδευκότων ;*»⁵. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὐτῆ θὰ ἦτο περιττὴ, ἂν ἀνεγινώσκετο ἡ συνέχεια τοῦ λόγου τοῦ Χρυσοστόμου, ὅπου ἐξηγοῦνται τὰ προηγουμένως λεχθέντα : «*Πολλὴ ἦν ἡ παράταξις τοῦ Σενναχηρείμ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, καὶ εἰς ἄγγελος ἀποσταλεῖς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας ἔστρωσεν*»⁶.

Κατὰ ταῦτα, ἡ «εὐσεβείας πεπληρωμένη» κηρόχυτος, δι' ἐγκαυστικῆς δη-

¹ Ὁ τίτλος τοῦ λόγου εἶναι : «*Εἰς τὸ διὰ Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης εἰς ὁ νομοθέτης καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἱερέως καὶ περὶ μετανοίας*». Migne, PG, 56, 397 κ.ἑξ. Ἡ ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς περικοπὴ εἰς τὴν στ. 407. Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Χρυσοστόμου θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀμφιβαλλόμενος. Πάντως τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν διὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἐνταῦθα ζήτημα, ἐφ' ὅσον ὁ λόγος εἶναι ἀσφαλῶς παλαιότερος τοῦ 787, ἀφ' οὗ ἡ ἐξ αὐτοῦ περικοπὴ ἀνεγνώσθη εἰς τὴν Ζ' Οἰκουμ. Σύνοδον.

² Παρὰ Migne, Ἐνθ' ἂν. «*γραφὴν ἠγάπησα*».

³ Παρὰ Migne, Ἐνθ' ἂν. «*Εἶδον ἐν εἰκόνι ἄγγελον...*».

⁴ Mansi, Amplissima collectio Consiliorum, XIII, σ. 9. Τὴν πρώτην φράσιν : «*Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον γραφὴν κλπ.*», ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τὸ ἔργον του «*Περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων*», ἀποδίδων ἐπίσης τὸν λόγον εἰς τὸν Χρυσοστόμον. Migne, PG, 95, 316. Τὸ σύγγραμμα ὅμως τοῦτο δὲν θεωρεῖται σήμερον γνήσιον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ. Βλ. O. Bardenhewer, Geschichte der altchristlichen Literatur, V, Freiburg im Breisgau, 1932, 56.

⁵ Mansi, Ἐνθ' ἂν.

⁶ Migne, PG, 56, 407.

λαδὴ ἐξωγραφημένη εἰκόν, τὴν ὁποίαν ἠγάπησεν ὁ Χρυσόστομος, παρίστανε τὴν ὑπὸ ἀγγέλου ἐξολοθρευσιν τῶν πρὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐσρατοπεδευμένων Ἀσσυρίων, τὴν συμβᾶσαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων Ἐζεκιίου, ὃς τὴν εἶχε προφητεύσει εἰς αὐτόν, πανικόβλητον ἀπὸ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Σενναχηρείμ, ὁ Ἡσαΐας.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἱστοροῦνται, ὡς γνωστόν, ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ Δ' βιβλίον τῶν Βασιλειῶν (κεφ. 19).

Ἡ τοιχογραφία τῆς Μονῆς τῆς Χώρας.

Ἡ ἱστορική αὐτὴ σκηνὴ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν Ἀσσυρίων, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ θέμα τῆς κηροχύτου γραφῆς, τὴν ὁποίαν ἠγάπησεν ὁ Χρυσόστομος, σπανίως, ὅπως φαίνεται, παρεστάθη ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ζωγράφους. Εἰκὼν αὐτῆς θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ ὑπάρχῃ εἰς ἱστορημένα κυρίως χειρόγραφα τῶν βιβλίων τῶν Βασιλειῶν, εἰς τὸ μόνον ὅμως, ἂν δὲν ἀπατώμαι, γνωστόν τοιοῦτον χειρόγραφον, τὸν κώδ. 333 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, τοιαυτὴ παράστασις δὲν ὑπάρχει¹.

Πρέπει νὰ κατέλθωμεν μέχρι τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, διὰ νὰ εὔρωμεν μίαν, μοναδικήν, ὡς τοῦλάχιστον νομίζω, παράστασιν τῆς σκηνῆς ταύτης. Πρόκειται περὶ τῆς τοιχογραφίας εἰς τὸ ἐπίμηκες πρόσκλισμα, τὸ προσκεκολλημένον εἰς τὴν νοτιᾶν πλευρὰν τοῦ καθολικοῦ τῆς περιφήμου ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριε Τζαμί)².

Εἰς τὴν τοιχογραφίαν αὐτὴν (βλ. εἰκόνα) παρίσταται, εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον ἀριστερὰ ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, ὁ προφήτης Ἡσαΐας, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητάριον ἀνεπτυγμένον. Τὴν δεξιὰν ὁ προφήτης τείνει πρὸς τὰ ἐμπρός, πρὸς μεγαλοπρεπῆ ἀγγελον, εἰκονιζόμενον δεξιὰ, εἰς τὸ δεῦτερον ἐπίπεδον. Οὗτος³ εἰκονίζεται εἰς ζωηροτάτην κίνησιν, κραδαίνων διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς

¹ Περὶ τοῦ κώδικος τούτου βλ. J. Lassus ἐν *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire publiés par l'École Française de Rome*, 45, 1928, 38 κ.ἐξ. Πρβ. καὶ τὸν κατάλογον τῶν περιεχομένων εἰς τὴν σ. 69 κ.ἐξ. Περιγραφὴν τῆς σκηνῆς τοῦ φόνου τῶν Ἀσσυρίων ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, ἀλλ' ἐντελῶς διάφορον, παρέχει ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων. Διονυσίου, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, σ. 67, § 104.

² Διὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς τοιχογραφίας ἐντὸς τοῦ πρόσκλιματος βλ. A. van Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople*, London 1912, διάγραμμα εἰς τὴν σ. 328, εἰκ. 116, ἀριθ. 34. Πρβ. καὶ τὴν τομὴν σ. 319, εἰκ. 109.

³ Τὸν «ἀγγελον Κυρίου» τοῦ κειμένου τῶν Βασιλειῶν ἐταύτισαν οἱ νεώτεροι, παραλαβόντες ἀσφαλῶς ἐκ τῶν Βυζαντινῶν, πρὸς τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαήλ. Βλ. Δαμασκηνοῦ Στουδίτου, Ἐθναυρός, ἔκδ. Βενετίας, 1805, 261 κ.ἐξ. Ἀνατόπωσις ἐν Κ. Δοικακῆ, Μέγας Συναξαριστής, Νοέμβριος, 182 κ.ἐξ.

σπάθην τῆς ὁποίας τὴν θήκην κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ὅπισθεν τοῦ ἀγγέλου, κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς συνθέσεως, παρίστανται συσσωρευμένα πτώματα στρατιωτῶν, πεζῶν καὶ ἐπίπλων. Τὸ βάθος τέλος τῆς εἰκόνης πληροῖ παράστασις πόλεως, τῆς Ἱερουσαλήμ, περιβαλλομένης ὑπὸ τείχους μὲ ἐπάλλξεις καὶ πύργους, ὡς καὶ πλουσίως κεκοσμημένης πύλης, κατὰ τὸ ἔμπροσθεν μέρος.

Ἡ τοιχογραφία αὕτη, σύγχρονος πιθανώτατα πρὸς τὰ περίφημα ψηφιδωτὰ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας, ἀνήκουσα δηλαδὴ εἰς τὰ πρῶτα

Τοιχογραφία εἰς τὸ παρεκκλήσιον
τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριέ Τζαμί) Κωνσταντινουπόλεως.

ἔτη τοῦ 14ου αἰῶνος, ἔχει πολλάκις ἤδη περιγραφῆ καὶ ἀπεικονισθῆ¹. Ὁ Ἄλπάτωφ, ὁ κάπως λεπτομερέστερον ἀσχοληθεὶς μὲ αὐτήν, τὴν ἐσχέτισεν, ὀρθῶς, πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Δ' βιβλίου τῶν Βασιλειῶν, εὔρεν ὅμως ἀρκετὰς δυσκολίας εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς, διότι, ὡς παρατήρησεν, εἰς τὴν παράστασιν αὐτὴν εἶναι συνηνωμένα δύο χωριστὰ ἐπεισόδια, ἡ προφητεία δηλαδὴ τοῦ Ἡσαίου καὶ ἡ θεία δίκη κατὰ τῶν Ἀσσυρίων. Ἐξετάζων τέλος τὴν σύνθεσιν ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας, εὗρισκει ὁμοιότητας πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ καθολικοῦ, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσῃ τὴν παράστασιν δημιούρ-

¹ M. Alpatoff εἰς τὸ περ. Münchner Jahrbuch, 6, 1929, σ. 347, εἰκ. 1. Περιγραφὴ καὶ ἐρμηνεία σ. 348 κ.εξ. Ἀπεικονίσεις ὁμοίως παρὰ S. Bettini, La pittura bizantina, Firenze 1937, σ. 33. Τελευταῖον παρὰ Β. Λάζαρεφ, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς (ρωσ.), Μόσχα 1947, II, πίν. 287.

γυμα τῆς τέχνης τῶν Παλαιολόγων. Ἐφ' ἑτέρου ὅμως ἄλλαι συγκρίσεις τῶν λεπτομερειῶν τῆς εἰκόνας πρὸς ἀρχαιότερα εἰκονογραφημένα χειρόγραφα τὸν φέρουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ ρίζαι τῆς παραστάσεως ἀνάγονται εἰς ἐποχὴν παλαιότεραν τῶν Παλαιολόγων, διατηρηθεῖσαι ἰδίως διὰ τῶν μικρογραφιῶν τῶν χειρογράφων¹.

Παραδόξως οὔτε ὁ Ἀλπάτωφ οὔτε οἱ ἄλλοι μὲ τὴν τοιχογραφίαν αὐτὴν ὀπωσδήποτε ἀσχοληθέντες² ἐσκέφθησαν νὰ τὴν συσχετίσουν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἀναφερομένην κηρόχυτον γραφήν, τὴν παριστάνουσαν, ὡς εἶδομεν, τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς θέμα.

Ἡ συσχέτισις αὕτη πρὸς τὴν κηρόχυτον γραφήν τοῦ Χρυσοστόμου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, μετ' ἀπολύτου ἀσφαλείας, ὅτι ἡ τοιχογραφία τῆς Μονῆς τῆς Χώρας, ἡ ἐνταῦθα ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς, δὲν εἶναι δημιούργημα τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἐκτελέσας αὐτὴν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 14ου αἰῶνος, ἀνῆκεν εἰς ἐποχὴν πολὺ ἀρχαιότεραν, ἂν μὴ καὶ εἰς παλαιοχριστιανικοὺς ἀκόμη χρόνους. Ἡ περίπτωσις ἄλλωστε τῆς ἀναβιώσεως κατὰ τὴν περίοδον τῶν Παλαιολόγων θεμάτων παλαιοχριστιανικῶν, λησμονηθέντων κατὰ τὴν προηγουμένην ἐποχὴν, δὲν εἶναι μοναδικὴ ἐνταῦθα. Πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀναφέρῃ.

Δύναται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι ὁ ἐκτελέσας τὴν τοιχογραφίαν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Χώρας προσήρμοσε τὸ παλαιὸν πρότυπον εἰς τὴν τεχντροπίαν καὶ τὴν αἰσθητικὴν τῆς ἐποχῆς του, ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ ὁμοιότητες τεχντροπίας, αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλπάτωφ παρατηρηθεῖσαι μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας.

Οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ θέμα ἔμεινεν εἰς τὴν τοιχογραφίαν ὡς εἶχε καὶ εἰς τὸ παλαιὸν πρότυπον, τὸ ὑπὸ τοῦ ζωγράφου χρησιμοποιηθέν. Ἡ τοιχογραφία λοιπὸν τῆς Μονῆς τῆς Χώρας διέσωσε μέχρις ἡμῶν τὴν παράστασιν, ὅπως αὕτη εἰκονίζετο περίπου καὶ εἰς τὴν κηρόχυτον γραφήν, τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἀγαπηθεῖσαν. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ κυρίως ἐνδιαφέρον ἡμᾶς εἰς τὴν παροῦσαν ἔρευναν.

Ἡ Θεοτόκος – Σιών.

Τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἤδη προκύπτει, εἶναι διὰ ποῖον λόγον ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Ἡσαίου καὶ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν Ἀσσυρίων εἰκονίζεται

¹ Alpatoff, "Ενθ" ἄν. 346.

² Ὁ Λάζαρεφ, "Ενθ" ἄν. II, πίν. 287, δίδει εἰς τὴν παράστασιν τὸν τίτλον: Ὁ Ἡσαίας διατάσσει τὸν ἄγγελον νὰ ἐξοντώσῃ τὸν στρατὸν τῶν Ἀσσυρίων. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου του, I, 216, τὴν παράστασιν ὀνομάζει ἀπλῶς σκηνὴν τοῦ προφ. Ἡσαίου.

εἰς τὸ πρόσκτισμα τοῦτο τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας. Εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ ἐξέτασις τῶν θεμάτων τῶν εἰκονιζομένων εἰς τὰς τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦν τὸ πρόσκτισμα τοῦτο. Προηγουμένως ὁμως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν ποῖος ὁ προορισμὸς τοῦ προσκτίσματος, ἀνάλογος πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι καὶ ἡ διακόσμησις του.

Τὸ κτήριο τοῦτο ¹ ὁ Σμίτ ἐταύτισε πρὸς τὴν Τράπεζαν τῆς Μονῆς, βασιζόμενος κυρίως εἰς τοὺς σχετικoὺς στίχους ἐνὸς τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα συνέθεσεν ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Μονῆς. Ἡ γνώμη ὁμως αὐτῆ, τὴν ὁποῖαν ἠκολούθησαν καὶ τινες ἄλλοι ², δὲν εἶναι διόλου πιθανή, διὰ πολλοὺς λόγους, ἡ ἐξέτασις τῶν ὁποίων θὰ μᾶς ἔφερεν ἔξω τῶν πλαισίων τῆς παρουσίας μελέτης.

Ἡ σήμερον ἐπικρατοῦσα μᾶλλον γνώμη, καθ' ἡμᾶς ἀπολύτως πιθανή, εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλοῦ παρεκκλησίου, χρησιμοποιηθέντος καὶ διὰ τὴν ταφὴν ἐπισήμων προσώπων ³.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα παριστάνουν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ παρεκκλησίου τούτου. Βεβαίως αὕτη ἐν μέρει μόνον εἶναι κατορθωτή, διότι αἱ τοιχογραφίαι καὶ κατεστραμμένα ἐν μέρει εἶναι καὶ πολλὰ αὐτῶν τμήματα καλύπτονται ἀκόμη ἀπὸ τὰ τουρκικὰ ἀσβεστώματα. Ὅπως δὲ ποτε, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὄχι πάντοτε ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ Millingen ⁴ καὶ τῶν προσωπικῶν μου παρατηρήσεων, ἠδυνήθημι νὰ καθορίσω τὰς ἐξῆς μεμονωμένας εἰκόνας καὶ ομάδας παραστάσεων :

α) Ἀνάστασις (Κάθοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν Ἄδην) ⁵. Εἰκονίζεται εἰς τὸ τεταρτοσφαιρίον τῆς ἀψίδος.

¹ Βλ. προχείρως τὴν κάτοψιν τοῦ μνημείου παρὰ Millingen, "Ενθ" ἄν. σ. 317, εἰκ. 105. Ἐπίσης παρὰ Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, II, σ. 275, εἰκ. 405.

² Θ. Σμίτ εἰς τὸ Δελτίον (Ἰζβέστια) τοῦ Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, 8, 1902, 143 κ.ἐξ. καὶ ἐκτενέστερον εἰς τὸ αὐτὸ Δελτίον, τόμ. 11, 1906, 92 κ.ἐξ., ὅπου καὶ οἱ στίχοι τοῦ Μετοχίτου. Περὶ Wulff, "Ενθ" ἄν. II, 474 καὶ Λάζαρεφ, "Ενθ" ἄν. I, 216.

³ Βλ. Ch. Diehl, Études byzantines, Paris 1905, 395 καὶ 416 κ.ἐξ. A. Rüdell, Die Kahrie-Dschamisi in Konstantinopel, Berlin 1908, 4, 11 κ.ἐξ. O. M. Dalton, Byzantine Art and Archæology, Oxford 1911, 289. Millingen, "Ενθ" ἄν. 309 κ.ἐξ. Ὁ Wulff, "Ενθ" ἄν. II, 474, φαίνεται πιστεύων ὅτι ἀρχικῶς ἦτο Τράπεζα καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰῶνος μετεβλήθη εἰς παρεκκλήσιον καὶ εἰς τόπον ταφῆς. Περὶ καὶ σ. 500.

⁴ Millingen, "Ενθ" ἄν. 327 κ.ἐξ. Τὸν κατάλογον τοῦτον ἀπολοποιημένον ἀντιγράφει ὁ E. Mamboury, Constantinople, Guide touristique, 2me édit. française, Constantinople 1929, 222 κ.ἐξ.

⁵ Ὁχι Μυστικὸς Δεῖπνος, ὡς εἶχεν εἰκάσει ὁ Σμίτ εἰς τὸ Δελτ. τοῦ Ρωσ. Ἰνστ. Κωνσταντινουπόλεως, 8, 1902, 145 καὶ 11, 1906, 94. Βλ. τὸ εὐκρινές ὁμοειδὲς ποτε σχέδιον παρὰ Rüdell, "Ενθ" ἄν. πίν. 6 δεξιᾶ.

β) Δευτέρα παρουσία. Καταλαμβάνει ολόκληρον τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς καμάρας τοῦ παρεκκλησίου, καθὼς καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων ἀβαθῆ τυφλά τόξα.

γ) Ἐλάχισται σκηναὶ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου (Προσκύνησις τῶν Μάγων κ.ἄ.).

δ) Σκηναὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ε) Μεμονωμένα μορφαὶ τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ Βρέφους καὶ ἀγγέλων (εἰς τὸν τροῦλλον), πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (εἰς τὴν ἀψίδα), ὑμνωδῶν (εἰς τὰ σφαιρικὰ τρίγωνα τοῦ τροῦλλου), στρατιωτικῶν ἁγίων καὶ ἀσκητῶν (εἰς τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων) καὶ τέλος εἰκόνες δωρητῶν ἢ προσώπων τεθαμμένων εἰς τὸ παρεκκλήσιον¹.

Ἐκ τῶν εἰκόνων αὐτὰς καὶ τὰς ομάδας παραστάσεων ἢ ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα εἶναι ἡ περιλαμβάνουσα σηνᾶς ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Αἱ σκηναὶ αὗται, ὅσας τοῦλάχιστον ἠδυνήθηεν νὰ ταυτίσω, εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Ὁ Μωϋσῆς πρὸ τῆς καιομένης βάτου, ἐντὸς τῆς ὁποίας παρίσταται ἡ Θεοτόκος.

Τὸ θέμα τοῦτο εἰκονίζεται δὶς, κατὰ τρόπον ἐκάστοτε κάπως διάφορον.

2) Ἡ Κλιμαξ Ἰακώβ.

3) Ἡ μεταφορὰ τῆς Κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης.

4) Ὁ προφήτης Ζαχαρίας κρατῶν τὴν ἐπτάφωτον λυχνίαν.

5) Ὁ προφήτης Ἀββακούμ (;) φέρων ἐπὶ τοῦ ὤμου τὸ «κατάσκιον ὄρος» (;)².

6) Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἡσαίου καὶ τοῦ ἀγγέλου, ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Ποῖον σκοπὸν εἶχεν ἡ ἐνταῦθα ἀπεικόνισις τῶν ἐκ τῆς Π.Δ. εἰλημμένων σηνῶν καὶ συμβόλων τούτων :

¹ Εἰκονίζονται τέσσαρες μορφαί. Βλ. τὸ σχέδιον παρὰ R ü d e l, "Ενθ" ἀν. σ. 13, εἰκ. 13. Ὑποτίθεται, χωρὶς κανένα ἀποχρῶντα λόγον, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τῶν Παλαιολόγων μετὰ τῶν συζύγων των. Millingen, "Ενθ" ἀν. σ. 328, ἀριθ. 10. Τὸν ταυτισμὸν ὀρθῶς ἀποκρούει ὁ R ü d e l, "Ενθ" ἀν.

² Ἡ εἰκὼν δὲν εἶναι πολὺ εὐκρινής. Ὁ προφήτης παρίσταται φέρων ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ὤμου λίθον (;) σχήματος τριγωνικοῦ, τὸν ὁποῖον συγκρατεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Ὁ Millingen, "Ενθ" ἀν. σ. 329, ἀριθ. 17, ὑπέθεσεν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου βασταζόμενον ἀντικείμενον εἶναι πιθανῶς ἡ τράπεζα μετὰ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται πιθανόν. Εἰς τὰς ἀπεικονίσεις τοῦ θέματος «Ἄνωθεν οἱ προφήται», περὶ τοῦ ὁποίου εὐθὺς ἀμέσως θὰ γίνῃ λόγος, λίθον ὑπὸ μορφήν τριγωνικοῦ ὄρους κρατοῦσιν ὁ Δανιὴλ καὶ ὁ Ἀββακούμ. Πρβ. τὴν εἰκὼνα εἰς τὴν Accademia τῆς Φλωρεντίας παρὰ S. Bettini, La pittura di icone cretese - veneziana e i Madonneri, Padova 1933, πίν. XVIII. Ἀριστερὰ κάτω ὁ Ἀββακούμ, δεξιὰ εἰς τὸ μέσον ὁ Δανιὴλ. Ἐνταῦθα πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ Ἀββακούμ, τὸ δὲ ὄρος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ, ἀναφέρεται εἰς τὴν προφητείαν του ('Αββ. 3, 3).

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ σύμβολα αὐτά, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Π.Δ., ἡ καιομένη βάτος δηλαδή, ἡ κλίμαξ Ἰακώβ, ἡ κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, ἡ ἐπτά-φωτος λυχνία, τὸ κατὰσκιον ὄρος, ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων, ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν θεολόγων ὡς προεικονίσεις τῆς Θεοτόκου ¹. Εἰς τὸ ἀπολεσθὲν κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1922 χειρόγραφον τῆς Χριστιανικῆς τοπογραφίας τοῦ Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύστου, τὸ φυλαττόμενον εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν τῆς Σμύρνης, σειρὰ ὄλη μικρογραφιῶν παρίστανε τὴν Θεοτόκον συνοδευομένην μὲ τὰ ἐπάνωμα Κιβωτὸς, Σκηνή, Τράπεζα, Ἐπτάφωτος λυχνία, Ράβδος Ἐσθρῶν, Βάτος κλπ. ². Αἱ παρομοιώσεις αὐταὶ μνημονεύονται συχνότατα καὶ ἐρμηνεύονται εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῆς Ἐκκλησίας. Πολυάριθμοι ὕμνοι καὶ τροπάρια, ἐξυμνοῦντα τὴν Θεοτόκον, ἀναφέρονται συνεχῶς εἰς τὰ σύμβολα ταῦτα. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω τὸ περιέχον τὰς πλείστας τῶν παρομοιώσεων τούτων γνωστότατον τροπάριον «*Ἀνωθεν οἱ προφήται*» ³, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ζωγραφικὴν τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἰδίως χρόνων ἀπετέλεσε τὸ θέμα μεγαλοπρεποῦς εἰκονογραφικῆς συνθέσεως ⁴. Ἀκόμη δὲ περισσότερο εἶναι τὰ ἐκ τῆς Π.Δ. σύμβολα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Θεοτόκον, τὰ ὁποῖα μετὰ τῶν σχετικῶν ἐρμηνειῶν καταγράφει κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης, παραλαβὼν ἀναμφιβόλως ἐκ παλαιότερων πηγῶν ⁵.

Ἄν λοιπὸν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς τὰς παραστάσεις αὐτὰς ἐκ τῆς Π.Δ., αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο, ὡς εἶδομεν, προεικονίσεις τῆς Παναγίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τρούλλου τοῦ παρεκκλησίου παρίσταται ἡ Θεομήτωρ μετὰ τοῦ βρέφους συνοδευομένη ὑπὸ ἀγγέλων, πρέπει, κατ' ἀνάγκην, νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν Θεοτόκον, ἀνεξαρτήτως τῆς χρησιμοποίησός του καὶ ὡς τύπου

¹ Περβ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Α' λόγος ὑπὲρ τῶν εἰκόνων: «*Πάλιν, εἰκὼν λέγεται ἡ τῶν ἐσομένων αἰνιγματωδῶς σκιαγραφουσα τὰ μέλλοντα, ὡς ἡ κιβωτὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον, καὶ ἡ ράβδος, καὶ ἡ στάμνος...*». Migne, PG, 94, 1241 ἰβ'. Βλ. καὶ Α. Ἀδαμαντίου εἰς τὸ περ. Λαογραφία, 1, 1910, 526 κ.ἑξ.

² J. Strzykowski, Der Bilderkreis des griechischen Physiologus, des Kosmas Indikopleustes und Oktateuch nach Handschriften der Bibliothek zu Smyrna, Leipzig 1899 (Byzantinisches Archiv, 2), 56 κ.ἑξ. πίν. XXV - XXIX.

³ «*Ἀνωθεν οἱ προφῆται σὲ προκατήγγειλαν στάμνον, ράβδον, πλάκα, λυχνίαν, τράπεζαν, ὄρος ἀλατόμητον, χρυσοῦν θυμιατήριον καὶ σκηνήν, πύλην ἀδιόδευτον, παλάτιον καὶ κλίμακα καὶ θρόνον τοῦ βασιλέως*».

⁴ Διονυσίου, Ἐρμηνεῖα τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, Ἐνθ' ἂν. σ. 146, § 10. Παραδείγματα τοιούτων παραστάσεων βλ. ἐν Α. Ξυγγοπούλου, Κατάλογος τῶν εἰκόνων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, Ἀθῆναι, 1936, 50.

⁵ Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου, Θεσαυρὸς, ἐκδ. Βενετίας, 1805, Λόγος εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, 185 κ.ἑξ. Ἀνατύπωσις ἐν Κ. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής, Αὐγουστος, 201 κ.ἑξ.

ταφῆς, τῆς δηλουμένης διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἀψίδα καὶ τῆς Δευτέρας Παρουσίας εἰς τὴν ἀνατολικὴν καμάραν.

Δεδομένου, κατὰ ταῦτα, ὅτι πᾶσαι αἱ εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μονῆς τῆς Χώρας παραστάσεις ἐκ τῆς Π.Δ. σχετίζονται πρὸς τὴν Θεοτόκον ὡς προεικονίσεις αὐτῆς, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ παραδεχθῶμεν μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι καὶ ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς τοιχογραφία τοῦ Ἡσαίου καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου φόνου τῶν Ἀσσυρίων ἔχει τὴν ἰδίαν σημασίαν. Εἶναι δηλαδὴ καὶ αὕτη προεικόνισις τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὰς γνωστὰς ἀπεικονίσεις τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος, τοῦ προελθόντος ἐκ τοῦ τροπαρίου «*Ἄνωθεν οἱ προφηταί*», ὁ Ἡσαίας παρίσταται εἴτε ἔχων πλησίον τοῦ Ἐξαλτέρουγον, τὸ ὁποῖον τείνει πρὸς αὐτὸν τὴν λαβίδα μετὸν ἄνθρωκα (Ἡσ. 6,6 κ. ἐξ.)¹, εἴτε κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα τὴν λαβίδα², τὸν τελευταῖον δὲ τοῦτον τύπον περιγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων³.

Ἡ παράστασις ὁμῶς τῆς Μονῆς τῆς Χώρας εἶναι μοναδική. Διὰ τοῦτο δυσκόλως δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν Θεοτόκον.

Νομίζω ἐν τούτοις, ὑπὸ πᾶσαν βεβαίως ἐπιφύλαξιν, ὅτι ἡ σχέσις αὕτη εὐρίσκεται εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἡσαίαν, τοὺς σχετικοὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν πολιορκούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ Ἀσσυρίων: «*Καὶ ἔσονται οἱ καταλελειμμένοι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φυθήσουσι ρίζαν κάτω, καὶ ποιήσουσι σπέρμα ἄνω. Ὅτι ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἔσονται οἱ καταλελειμμένοι, καὶ οἱ σωζόμενοι ἐξ ὄρους Σιών*» (Ἡσ. 37,31-32). Καὶ κατωτέρω: «*Ἐπερασπῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης τοῦ σῶσαι αὐτὴν δι' ἐμέ, καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν παῖδά μου*» (Ἡσ. 37,35).

Εἰς τὰ χωρία δηλαδὴ ταῦτα ὑπόκειται, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ ἐκ τῆς Σιών (Ἱερουσαλὴμ) διὰ τοῦ Δαβὶδ γενεαλογία τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰησοῦ (Ματθ. 1,16, Λουκ. 3,24 κ. ἐξ.)⁴. Τὴν γενεαλογίαν δὲ ταύτην παρέστησεν, ὡς γνωστόν, γραφικῶς ἡ τέχνη, ἥδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, μετὰ τὴν πολυπρόσωπον σύνθεσιν, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ρίζα Ἱεσσαί», ἀποβᾶσαν ἐξαιρετικῶς πολὺπλοκον κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν περίοδον⁵.

¹ Π.χ. εἰκὼν τοῦ Ἑμμ. Τζάνε εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου: O. Wulff-M. Alpatoff, *Denkmäler der Ikonenmalerei*, Hellerau bei Dresden 1925, σ. 237, εἰκ. 100.

² Εἰκὼν Μουσείου Μπενάκη: Ευγγοπουλος, "Ενθ" ἄν. πίν. 25Α καὶ σ. 49.

³ Διονυσίου, Ἑρμηνεία, "Ενθ" ἄν. σ. 146 § 10.

⁴ Ὁ Θεοδώρητος Κύρρου δίδει ἑρμηνεῖαν διάφορον εἰς τὴν φράσιν «οἱ καταλελειμμένοι καὶ οἱ σωζόμενοι ἐξ ὄρους Σιών»: «*Ἐκεῖ γὰρ (δηλ. εἰς τὴν Σιών) ἤνθησε σωτηρία, καὶ τὸ ἐκείνων κατάλειμμα, τουτέστιν οἱ θεοὶ ἀπόστολοι, τὴν οἰκουμένην εἰς θεογονίαν ἐπέστρεψαν*». Migne, PG, 81, 400 λβ'.

⁵ Πρβ. τὴν περιγραφὴν τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων, "Ενθ" ἄν. 84 § 136. Παραδείγματα ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων προχειρῶς ἐν V.I. Petkovic',

Πρὸς τὴν ἔννοιαν δὲ αὐτὴν τῶν προφητικῶν λόγων τοῦ Ἡσαΐου πρέπει, ἴσως, νὰ σχετισθῇ ὁ Ψαλμὸς 86,5 : «*Μήτηρ Σιών ἐρεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ ὑψιστος*», εἰς τὸν ὁποῖον οἱ βυζαντινοὶ ἐρμηνευταὶ ἔβλεπον σαφῆ προφητείαν περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος¹. Πράγματι δὲ οἱ στίχοι οὗτοι ἀποδίδονται εἰς βυζαντινὸν χειρόγραφον Ψαλτήριον μὲ τὴν μικρογραφίαν πόλεως (τῆς Ἱερουσαλήμ) πολιορκουμένης ὑπὸ στρατιωτῶν (*ἀλλόφυλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθιοπίων*, Ψαλμ. 86,4), ἀπὸ τῶν ἐπάλλεων δὲ αὐτῆς προβάλλει ἡ μορφή τοῦ Ἰησοῦ Ἐμμανουήλ².

Ἄλλὰ καὶ ἡ Σιών ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν προεικονίσεων τῆς Θεοτόκου. Σιών, «*ἦν ἡρετίσατο ὁ Κύριος εἰς κατοίκησιν*», ὅπως ἐπίσης καὶ «*πόλις Θεοῦ, Σιών ἡ ἐκλεκτή, ἡ θεοκατοίκητος*», εἶναι, μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀναλόγων, συνηθέσταται εἰς τὴν ὑμνογραφίαν τῆς Ἐκκλησίας παρομοιώσεις τῆς Θεοτόκου³. Τὴν Σιών ἐπίσης καταγράφει μετὰ τῶν παρομοιώσεων τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης, ἀναφερόμενος διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν προφητείαν τοῦ Ἡσαΐου (59,20) : «*Καὶ ἤξει ἐνεκεν Σιών⁴ ὁ ρυόμενος, καὶ ἀποτρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ*» καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν Ψαλμὸν 131,13 : «*ὅτι ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἡρετίσατο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτῶν*»⁵. Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἐρμηνεία τῶν ζωγράφων, περιγράφουσα τὴν σύνθεσιν «*Ἀνωθεν οἱ προφητῆται*», θέτει εἰς τὸ εἰλητάριον, τὸ ὁποῖον κρατεῖ ὁ Ἡσαΐας, τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν ἐπιγραφὴν : «*Ἐγὼ δὲ πρώην λαβίδ' ἀνθρακοφόρον κέκληκά σ', ἀγνή, καὶ θρόνον βασιλέως*»⁶, ὅπου ἡ ἰδέα τῆς Θεοτόκου-Σιών ὡς κατοικίας καὶ θρόνου τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀρκούντως σαφῆς⁷.

La peinture serbe du moyen-âge, I, Beograd 1930, πίν. 94. II, Beograd 1934, σ. 33, εἰκ. 37. Ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνων παρὰ G. Millet, Monuments de l'Athos, I, Les peintures, Paris 1927, πίν. 151. 3, 240. 1.

¹ Εὐθύμιος Ζιγαβηνὸς παρὰ Migne, PG, 128, 888. Ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης, Ἔνθ' ἄν. 186, ἀναφέρει τὸν στίχον τοῦτον τοῦ Ψαλμοῦ 86, διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἐπίθετον τῆς Θεοτόκου, Μήτηρ.

² Μικρογραφία Ψαλτήριου, εὐρισκομένου πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς οἰκογένειαν τῶν Ἀθηναίων, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν εἶναι γνωστόν. Ἄγνωστος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ τύχη τοῦ χειρογράφου. Σχεδιάσμα τῆς μικρογραφίας ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικὴ ἀγιογραφία τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων, Ἀθῆναι 1896, σ. 85. Βλ. καὶ σ. 84, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου.

³ Πρβ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ, Paris 1930, σ. 63 κ.ἐξ. ἐν λ. πόλις, καὶ σ. 70 ἐν λ. Σιών.

⁴ Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Δαμασκηνοῦ : «*Ἡξει ἐκ Σιών ὁ ρυόμενος*» κλπ.

⁵ Δαμασκηνὸς Στουδίτης, Ἔνθ' ἄν. 186.

⁶ Διονυσίου, Ἐρμηνεία τῶν ζωγράφων, Ἔνθ' ἄν. 146, § 10.

⁷ Πρβ. καὶ Σωφρόνιον Εὐστρατιάδην, Ἔνθ' ἄν. σ. 33 ἐν λ. κατοικία καὶ σ. 28 ἐν λ. θρόνος.

Τέλος γνωσταί εἶναι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ δύο εἰς ὄνομα τῆς Θεοτόκου τιμώμεναι μοναί, ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ, τῆς ἄλλως καλουμένης Ἀχειροποιήτου ἢ τῶν Ἀβραμιτῶν¹.

Ἐκ τῶν κειμένων λοιπὸν ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς, ὅτι ἡ συσχέτισις τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Σιών - Ἱερουσαλήμ ἦτο κοινὸς τόπος εἰς τὴν σκέψιν τῶν βυζαντινῶν θεολόγων. Ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται, νομίζω, εὐκόλως ἡ παρουσία τῆς ἐνταῦθα ἐξεταζομένης εἰκόνας τοῦ Ἡσαίου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἐξολοθρεύσεως τῶν Ἀσσυρίων μεταξὺ τῶν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μονῆς τῆς Χώρας τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν σκηνὰς καὶ σύμβολα ἐκ τῆς Π.Δ., θεωρούμενα ὡς προεικονίσεις τῆς Θεοτόκου.

Οὕτω ἐκ τῶν ἤδη ἐκτεθέντων προκύπτει τὸ θετικόν, ὡς τοῦλάχιστον νομίζω, συμπέρασμα, ὅτι ἡ τοιχογραφία τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μονῆς τῆς Χώρας, ἡ ἐνταῦθα ἀπασχολήσασα ἡμᾶς, πρέπει νὰ ταυτισθῇ, ὡς πρὸς τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα, πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἀγαπηθεῖσαν κηρόχυτον γραφήν.

Ἡ τοιχογραφία αὕτη προσθέτει ἐν ἀκόμῃ παράδειγμα ἀναβιώσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αὐτουσίων παλαιοχριστιανικῶν θεμάτων λησμονηθέντων κατὰ τοὺς κυρίως βυζαντινοὺς χρόνους. Βεβαίως ἡ παράστασις εἰς τὴν Μονὴν τῆς Χώρας δὲν ἔχει τὴν ἰδίαν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημιουργίας της. Τώρα ἐμφανίζεται μὲ ἄλλο δογματικὸν καὶ συμβολικὸν περιεχόμενον, ὅπως ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν. Ποῖος ὁ λόγος τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας τῆς συνθέσεως ταύτης εἶναι ζήτημα ἔχον ἀνάγκην μακροτέρας ἀναπτύξεως καὶ διὰ τοῦτο θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ προσεχῶς εἰς ἰδίαν μελέτην.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

¹ J. Ebersolt, Sanctuaires de Byzance, Paris 1921, 66 κ.ἐξ. Ὁ Μ. Γεδεών, Βυζαντινὸν ἑορτολόγιον, Κωνσταντινούπολις 1899, 154β, τὴν μονὴν Ἱερουσαλήμ θεωρεῖ, ὅχι ὀρθῶς, νομίζω, μετόχιον τῶν Ἱεροσολυμιτῶν. Τοῦτο ἀποκρούει καὶ ὁ R. Janin, Constantinople byzantine, Paris 1950, 331 κ.ἐξ., ὁ ὁποῖος ὁμῶς θεωρεῖ τὰ Ἱερουσαλήμ καὶ Νέα Ἱερουσαλήμ ὡς ὀνόματα μίας καὶ τῆς αὐτῆς μονῆς.